LOPEZ DIAZ, Montserrat, L'euphémisme, la langue de bois et le politiquement correct. http://www.academia.edu/9823227/L_euph%C3%A9misme_la_langue_de_bois_et_le_politiquement_correct_changements_linguistiques_et_strat%C3%A9gies_%C3%A9nonciatives /consulté le 27.02.2017.
https://en-marche.fr/article/meeting-macron-caen-discours /consulté le 5 mars 2017
https://www.fillon2017.fr/discours-trocadero/ /consulté le 5 mars 2017
https://www.marine2017.fr/2017/02/26/meeting-de-nantes/ /consulté le 1 mars 2017

AFIXOIDELE ÎN FORMAREA TERMINOLOGIEI TRACTULUI DIGESTIV: DUBLETUL SAVANT < LAT. *STOMACHUS, I, M* < GR. *STHOMAKOS* = < GR. *GASTER, TRIS, F* „STOMAC"

Eugenia MINCU
Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu",
Chișinău, Republica Moldova

Abstract. *In this article, we propose the analysis (diachronic, synchronic levels) of the Scholar doublet < lat. stomāchus, i, m cf. sthomakos = <gr. gaster, tris, f cf. gr. gaster, tros "stomach", present in the gnoseological process medical "things". This is a part of the fundamental vocabulary of the Romanian language and its mass of vocabulary.*
Cuvinte-cheie: *Afixoide, elemente terminologice, terminologie, medicină, tract digestiv.*

Introducere

Terminologia medicală este constituită din unități terminologice care, la nivel de cunoaștere, sunt unităţi cognitive specializate; la nivel lingvistic, sunt unități lexicale specializate (autonome și neautonome/afixoide); la nivel funcțional, dispun de o arie funcțională specializată, exteriorizând „lucrurile" medicale.

La diverse niveluri de analiză, terminologia medicală comportă o serie de caracteristici: a) nivel morfologic: prezenţa elementelor terminologice, afixoide (unităţi lexicale de origine greco-latină, care iniţial aveau un sens lexical plin, iar *in statu praesenti* sunt elemente de constituire a unui cuvânt compus), unităţi compozante în mecanismul de formare a termenilor medicali; b) nivel lexical: predominarea termenilor medicali compuși prin afixoidare, preluarea cuvintelor din limba latină etc.; c) nivel semantic: demersul semasiologic generează „reutilizarea" cuvintelor prin asocieri de noi concepte, produce „remodelarea" şi formarea de noi termeni; d) nivel funcţional: dimensiunile naţional/internaţional în formarea, stabilirea şi în funcţionarea terminologiei medicale în limba română.

1. Componenta latină a dubletului *stomāchus, i, m* „stomac" are la bază grecescul *stomakhos* cu sens de „esofag" (< gr. *oesophag*e) și, se presupune, că provine de la cuvântul *stoma* „orificiu, gură" (Dauzat, 1938: 685).

În limba latină, *stomachicus* (Dvoretsky, 1976: 956) manifestă două prezențe morfologice: a) adjectiv: *stomachicus, a, um* „stomacal"; b) substantiv: *stomachicus, i, m* „suferindul de dureri stomacale".

Termenul *stomacal* este utilizat pentru prima dată în 1452 de către O. de la Haye; ulterior, este atestat termenul *stomachique* (secolul al XVI-lea, Parè), format în baza latinescului *stomachicus*, la rândul său preluat din greacă – *stomakhikos* (Dauzat, 1938: 685).

În *Terminologia medica polyglota* (Arnaudov, 1979: 440) sunt prezenți 3 termeni: *stomachus, i, m* din greacă *stomachos* „stomăcel", echivalat cu *ventriculus*; adjectivul *stomachica* (*remedia*) „remediu care sporește pofta de mâncare și favorizează digestia"; adjectivul *stomachalis, e* „stomacal", echivalat cu *gastricus, a, um.*

Accentuăm faptul că, explicând etimologia cuvântului *stomachus, i, m*, Arnaudov face trimitere la grecescul *stomachos* „stomăcel", oferind în traducere forma diminutivală. Presupunem că această formă nu se referă la stomac, dar este o traducere *ad litteram* a lexemului *stomachos* din grecescul *stoma* „orificiu, estuar"; adică face trimitere la același etimon, la care s-a referit și lexicograful Dauzat.

Dimitrie Cantemir se referă la cuvântul *stomah*, preluând pronunția latină; grupul de litere *ch* se pronunță „h": „… pâinea fără greutate stomahului" (Cantemir, 1986: 49).

În terminologia medicală, *stomacul*, segment anatomic, este definit drept pungă situată între esofag și intestin", funcțiile principale fiind cele de depozitare a hranei, de mestecare și de asimilare etc. Definiția pe care o oferă savantul Dimitrie Cantemir este una empirică; *stomahul* este asociat cu „o oală" (forma anatomică de „sac", „oală"); iar funcția de depozitare și de mestecare a alimentelor o explică prin: „… oala stomahului a-l fierbe…" (Cantemir, 1986: 190).

Savantul face legătură între *starea de spirit*, *stomac* și *cuvânt*, de altfel argumentând empiric influența stresului asupra bunei funcționări a stomacului:

„Această pasăre dară, cu mare mânie (= stare de stres), mai mult din *stomahul tulburat* decât prin rostul (= gură, cuvânt) fără sfat…" (*ibidem*: 65).

Cuvântul devine pricină a tulburărilor stomacale: „Puterea stomahului atâta îmi este de vârtoasă (Struțăcămila), cât și pre fier, și prefac a amistui poate" (*ibidem*: 68); „Toate dihaniile la răspunsul ei râsul cu hohot își clătiră, numai Corbul și Cucunozul *stomahul și-l tulburară*" (*ibidem*: 69).

Filosoful Dimitrie Cantemir pune bazele unui model de alimentație rațională, remarcând faptul că: „... precât greu bucatele vârtoase stomacului slab aduc (*ibidem*: 70) și „… peste măsură îndopându-se și înfundându-să…" (*ibidem*: 124), se provoacă „… scornirea greții plinului stomah… " (*ibidem*: 199). Astfel, pornind de la principiul *est modus in rebus/ există o măsură în toate*, se promovează *măsura în alimentație*, principiu devenit condiție a unui mod sănătos de viață.

Foamea este unul dintre reflexele necondiționate ale organismului. Senzațiile de foame și de sațietate, senzații care reglează întregul proces de ingerare a alimentelor, sunt prezente în romanul *Istoria Ieroglifică*: „… și vrăjmașa foame a avea, a o potoli să poată, și oricât de flămând stomahu, de biv (îndestulare, săț) (*ibidem*: 379) și de sățiu a-l sătura și a-l umplea destul să fie" (*ibidem*: 200); „Foamea dară începând… și stomahul tare îl chinuia" (*ibidem*: 239) etc.

Savantul corelează trupul fizic (reprezentat de stomac), sufletul și spiritul omului: „Că săturarea ochilor este ca și greața stomahului, că precum stomahul destul de încărcat, bucatele macar fie și cu aromate" (*ibidem*: 72).

Starea de sațietate devine un pericol de afectare a sufletului, iar starea de nesațietate devine condiția majoră a stării de sănătate sufletească: „Că cu anevoie este cineva trupul în toate pre larg și de sațiu să-și hrănească și sufletul de poftele trupești nebetejit să-l păzească" (*ibidem*: 73); „Că precum în hrană slobodă trupul să îngroașă așa de post trupul vitionindu-să, sufletul să supție și să în vârtoasă" (*ibidem*: 73) etc. Trupul fizic devine indicator al calității sufletului și al spiritului: „La Cămilă rămâne, că după mărimea trupului, micșorarea sufletului, și după arătarea trupului, prostimea duhului (= spirit) ce are…" (*ibidem*: 97).

A treia senzație care dirijează aportul de alimente este cea de sete, care, de asemenea, se regăsește în roman: „A treia este la dânsa de socotit mărimea trupului și puțină mâncarea și încărcarea stomahului și marea răbdarea carea de sete în vremea căldurii are" (*ibidem*: 96).

Așadar, „știința lucrurilor ființăști", adică alimentația rațională, „cu socoteală" asigură existența umană multidimensională de calitate: corporală, sufletească, mentală, spirituală etc., căci: „Toată filosofiia fizicească asupra trupului firesc și în știința lucrurilor ființăști să sprijinește" (*ibidem*: 78).

În *Lexiconul Slavo-Roman*, din 1649, autorul Mardaríe, folosește îmbinarea „cu greutate la inimă" (*apud* Samarian, 1936: 298). Confuzia *inimă* versus *stomac* „din cauza ignoranței anatomieí, foarte ades inima este confundată în limbajul popular cu stomahul" (*ibidem*: 298) se regăsește și la Dimitrie Cantemir: „… sulemendrița carile cu nestinsă poftă spre izbândirea inimilor să hrănea…" (Cantemir, 1986: 243); „Cu cât mai cu dor carnea găinușilor am poftit (Lupul), nici cum poftii și izbândii inimii (=stomac) m-am învrednicit… (Cantemir, 1986: 79).

Noul dicționaru portativu (Protopopescu Pake, 1870: 372) explică doar un singur termen: „STOMACALI. Adj. – Med. Care dă putere stomacului”.

Termenul *stomac* are o utilizare modestă în terminologia medicală. Este utilizat în denominația segmentelor anatomice. *Dicționarul medical rus-român* (Bejenaru, 1991: 210) definește 14 termeni sintagmatici: *stomac toracic, stomac dublu* etc. Sunt propuși și termeni sinonimici, formați prin metaforizare sau prin afixoidare: *stomac bilocular = stomac „în ceas de nisip”*, *stenoză mediogastrică* (adjectivul *mediagastric* nefiind atestat în alte dicționare etc.).

Dicționarul actualizat de neologisme explică doar termenii *stomacal* și *stomahic* „(medicament) – care favorizează digestia” (Marcu, 2013: 926).

2. Componenta greacă a dubletului *gaster, tris, f* s-a format în baza grecescului *gastrum, i, n* „vas cu burtă” (Dvoretsky, 1976: 451). În dicționarul lui Dauzat (XXX *Racines Greco-Latines*), se atestă elementul savant *gastero-, gastro-* de origine greacă din *gaster, gastros* „ventre”, „stomac”.

Tot aici se oferă următoarea explicație: a) elementul savant *gastero-* se utilizează în zoologie: *gasteropode*, termen folosit în 1795 de către Cuvier (Dauzat, 1938: 355); b) elementul *gastro-* este utilizat în medicină: *gastralgie* (an de atestare – 1835; Acad. *gaster, ventru* „stomac” + *algos* „durere”); *gastric* (1811, Mozin); *gastroenterită* (1823, Boisite); *gastronolie* (1800, Berchoux au grec *gastronimia* (*ibidem*: 356).

Noul dicționaru portativu (Protopopescu-Pake, 1870: 204) definește termenii: „GASTRICU, adj. – Anat. și Med. Ce ține de stomacû”; GASTRITĂ – Med. Inflamație a stomacului; GASTRALGIE – durere de stomacû”.

Menționăm prezența modelului grec de compunere a termenilor în dicționarul lui Dauzat și în cel semnat de Protopopescu-Pake: *gastralgie* = < gr. *gaster* „stomac” + < gr. *algos* „durere”; dar și termenul *gastroenterită* = < gr. *gaster* „stomac” + < gr. *enteros* „intestin”, care, la rândul lui, presupune prezența afixoidală de formare a cuvântului.

Lexicograful Arnaudov prezintă 24 de termeni afixoidați: *gastrorrhagia* = < gr. *gaster* „stomac” + < gr. *rrhagia* „ruptură”; *gastrorrhaphia* = < gr. *gaster* „stomac” + < gr. *rrhaphia* „sutură” etc.

În limba română, grecescul *gaster, tris, f* are o utilizare autonomă doar în formele derivate (termeni-împrumuturi): *gastrină, gastrulă, gastrită* etc. Accidental, se atestă forma lexicalizată a elementului savant în beletristică: „Gastricul (= stomacul) îmi dă de veste”. Ne referim la conversiune; adjectivul *gastric* este supus substantivizării.

Componenta greacă a dubletului evoluează în element terminologic/afixoid ambipozițional sau, în definiţia lui Constantin Maneca, „formaţiune savantă” (Maneca, 1959: 32). Forţele motrice în această evoluţie sunt „nevoile comunicării” şi „compunerea (aici: prin afixoidare) care este un mijloc de creare a noi cuvinte analizabile şi deci inteligibile” (Graur, 1972: 20).

Așadar, afixoidul ambipozițional *gastr(o)-/ -gastrie, -gastru / gastero-* elem. „stomac” (< fr. *gastr/o/ -,-gastrie, -gastre, -gastero-*, cf. *gr. gaster, -tros)*, prin conjuncție cu alte elemente savante, constituie termeni medicali, care se înscriu în terminologia internațională.

Remarcăm, o dată în plus, avantajele afixoidelor formate în baza unităților lexicale savante – termenii-împrumuturi afixoidați: reduc confuzia informaţiei; asigură o precizie maximă a noţiunii; desemnează un concept delimitat şi stabil; sunt descifrabili (aspect structural) și se conformează normelor gramaticale existente în limba de împrumut. Pentru ilustrare, vom explica adjectivul *mediagastric* („se referă la intervenția chirurgicală”), atestat doar în dicționarul lui Bejenaru, dicționar care nu oferă definiții: *mediagastric*, împrumut din engleză = < lat. *medius, a, um* „care se află în mijloc; de mijloc, mijlociu” + < gr. *gaster* „stomac”; sinonim cu adjectivul *cardioesofagian*, termen, de asemenea, format prin afixoidare (*cardi(o)-* < gr. *kardia* „orificiu de comunicare dintre esofag și stomac, aproape de inimă” + *esofagian*), utilizat în terminologia medicală (segment anatomic: unghiul ascuțit cardioesofagian (unghiul lui Hiss, localizat între esofag și cardia), dar neatestat în DEX.

Anterior, am menționat faptul că primii termeni afixoidați (în a căror componență este afixoidul sus-nominalizat) sunt atestați în 1795: *gasteropode* – termen folosit de către Cuvier etc. (Dauzat,

1938: 355); ulterior, sunt atestați numeroși termeni medicali afixoidați, care au la bază revitalizarea modelului grec de formare a cuvintelor.

Nicolae Andrei oferă următoarele delimitări în aria de utilizare a variantelor savante: *gastero-* „stomac, gastric, abdominal", utilizat în botanică, zoologie: *gasteromicete, gasteropode gasterospori* (Andrei, 1987: 128); formele prefixoidale *gastr-/ gastro-*, folosite în medicină, pentru care oferă 5 termeni: *gastr-/ gastro-* + *-algie, -ectomie*, *-ectazie* etc.; formele sufixoidale *-gastrie* și *-gastru* „stomac, abdomen, viscere", pentru care nu a prezentat niciun termen.

Posibilitățile de combinare a afixoidului (poziție primă) sunt variate: combinarea afixoid + sufix: *gastrină* = < gr. *gaster, tris, f* + *in* (ă) „substanță secretată de mucoasa gastrică din regiunea pilorică"; *gasrulă* = < gr. *gaster, tris, f* + *-ul*(ă) „stadiu în dezvoltarea embrionului după blastulă"; combinarea afixoid + afixoid (+ sufix): *gastroduodenită* = < gr. *gaster, tris,f* + < lat. *duodenum, i, n* + < gr. *itis* „inflamație a mucoasei stomacului și a duodenului"; combinarea afixoid + afixoid + afixoid etc.: *oftalmodinamometrie* = < gr. *gaster, tris, f* + < lat. *duodenum, i, n* + < gr. *plastis* „modelare" „refacere chirurgicală a stomacului diform sau defect și a duodenului". Concomitent, susținem ideea egalității lexicale reciproce a afixoidelor; este cazul termenului *gastropiloroduodenojejunostomie*; afixoidele: *gastro-* < gr. *gaster, tris, f* „stomac"; *-duodeno-* < lat. *duodenum, i, n* „de 12 (degete)"; *-piloro-* < *lat. pylorus,* cf. gr. *pyloros* „ușă, poartă"; *-jejuno-* < lat. *jejunum, i, n* „jejun"; *-stomie* < gr. *stoma, atis* „gură, deschidere" = „creare operatorie a unei anastomoze între stomac, pilor și duoden, pe de o parte, și o ansă jejunală, pe de altă parte", fiind disponibile pentru mai multe autocombinări: *gastrostomie, duodenostomie, gastroduodenostomie* etc., demonstrând convingerea enunţată de Aristotel că „a şti să te slujeşti de cuvinte e o mare calitate"; combinarea afixoid + lexem autonom: *gastrocameră* = *gastro-* < gr. *gaster, tris, f* + cameră „aparat de fotografiat introdus în stomac pentru investigare" (Rusu, 2010: 543) etc.

Sunt atestate și unele relații semantice, specifice termenilor formați prin afixoidare: a) relații de sinonimie: *gastrosplenic* < gr. *gaster, tris, f* + < gr. *spleen* = *gastrolienal* < gr. *gaster, tris, f* + < lat. *lien* „care se referă la stomac și splină". Sinonimia este asigurată de combinarea cu dubletul greco-latin < lat. *lien* și < gr. *spleen* „splină"; *gastrorafie* (< gr. *gaster*, *tris, f* „stomac" + < gr. *rrhaphia* „sutură") = *gastroplicatură* (< gr. *gaster, tris, f* „stomac" + *plicatură* (*a plica* de la *plică = cută, îndoitură*"); b) se atestă prezența dublă a prefixoidului *gastr(o)-* în formarea termenului medical: *gastrogastrostomie* < gr. *gaster, tris, f* „creare operatorie a unei anastomoze între cardia și pilor", fenomen care devine o normă în terminologia medicală (ex., *viscerovisceral* etc.). Starea de lucruri se explică prin variabilitatea semantică a afixoidului, acesta fiind utilizat cu sensurile „cardia" și „pilor".

Prefixoidul *gastro-* „stomac, pântece; abdominal, ventral" formează următoarele eşantioane semantice (Marcu, 2013: 442-443 – 76 de termeni; Bejenaru, 1991: 135-136 – 129 de termeni; Andrei, 1987: 128-129 – 44 de termeni; Arnaudov, 1979: 159 – 27 de termeni; Rusu, 2013: 543 – 46 de termeni): eșantionul 1. Sens primar „stomac" – *gastroptoză* „deplasare patologică a stomacului"; *gastroplastie* „ refacere chirurgicală a stomacului diform sau defect"; eșantionul 2. Sens înnobilat „abdomen, abdominal" – *gastrohisteroectomie* „ectomia uterului pe cale abdominală, *gastrohisteropexie* „fixare chirurgicală a uterului pe cale abdominală"; eșantionul 3. Sens înnobilat „pilor" – *gastromiotomie* „tomia pilorului"; eșantionul 4. Sens înnobilat „gastric" – *gastropareză* „atonie gastrică"; eșantionul 5. Sens înnobilat „suc gastric" – *gastromixoree* „secreție în exces a sucului gastric" etc.

Au fost delimitate 11 eșantioane semantice ale afixoidului (forme prefixoidale), condiționate de fenomenul de variabilitate inter-/intradisciplinară: „stomac" → „abdomen, abdominal" →„pilor" → „gastric" → „suc gastric" → „mucoasă gastrică" →„cavitate gastrică" → „gastrulă" → „aparat digestiv" → „alimente" etc

Concomitent, se atestă un număr modest de termeni formați cu ajutorul **formelor sufixoidale *-gastru* și *-gastrie*:** a) sufixoidul *-gastru*: *epigastru* (< gr. *epi* „pe" + < gr. *gaster, tris, f* „stomac"), *hipogastru* (< gr. *hypo* „sub" + < gr. *gaster, tris, f* „stomac"), mezogastru (< gr. *mesos* „mijloc" + < gr. *gaster, tris, f* „stomac") – 3 termeni. Menționăm combinarea afix (prefix) + afixoid; b) sufixoidul

-gastrie: *aerogastrie* (< lat. *aer, -eris* < gr. *aer, os* „aer" + < gr. *gaster, tris, f* „stomac") „prezență de aer (gaze) în stomac, ce provoacă uneori distensia organului", *agastrie* (< gr. *a-* „prefix de negație", „lipsa" + < gr. *gaster, tris, f* „stomac") „absența stoma-cului"; *microgastrie* (< gr. *mikros* „mic" + < gr. *gaster, tris, f* „stomac") „dezvoltare insuficientă a stomacului"; *atretogastrie* (< gr. *atretos* „negăurit, nestrăpuns, nepătruns" + < gr. *gaster, tris, f* „stomac") „malformație constând în imperforația orificiului piloric sau a cardiei" – 4 termeni, dintre care 2 sunt formați prin derivare (afix (prefix) + afixoid) și 2 prin afixoidare (afixoid + afixoid).

Spre deosebire de prefixoidul *gastro-*, nu sesizăm variații semantice; acestea referindu-se la *stomac*, segment anatomic, indicând localizarea.

Prezintă interes prezența termenului latin *gastrocardialis, e* (Arnaudov, 1979: 159) (< gr. *gaster, tris,f* „stomac" + *gr. kardia* „inimă" „care se referă la stomac și inimă"), un argument în plus că asocierea *inimă /stomac* nu este una întâmplătoare şi nu e vorba de o confuzie.

Este de menţionat relaţia de omonimie: *-cardie* < gr. *kardia* „inimă" şi *cardie* < gr. *kardia* „orificiul superior al stomacului situat la locul de unire între esofag şi stomac". *Dicţionarul etimologic* (Dauzat, 1938: 142) explică cuvântul ca fiind un împrumut din greacă: *kardie* „inimă", cu sens medical „orificiu superior al stomacului („lângă inimă")", folosit pentru prima dată de către James în 1747. Un lucru este cert, *kardia* din greacă constituie originea comună a ambelor omonime. Discutabil este faptul dacă *kardia* „stomac" derivă de la *kardia* „inimă" sau *kardia* „cerc rotund, fix; sac"; ultimul sesizabil ca sens primar al lexemului grec.

În romanul lui Dimitrie Cantemir, atestăm aceeași stare de lucruri: „... cumplita durere nu numai cât trupul le beşica, ci până la inimă (stomac) pătrunzând la ficaţi le străbătea" (Cantemir, 1986: 183). Explicaţia o găsim în traducerile textelor medicale antice, în care, pentru denumirea ambele organe anatomice, se folosea un singur termen *kardia*. Fiind tradus *inimă*, termenul în română a moştenit ambele semnificaţii „inimă" şi „stomac": „tot pe nemâncate trebuia să se administreze unele leacuri recomandate de Plinius şi de Marcellius Empiricus. Şi astăzi la mai toate popoarele persistă credinţa că leacurile trebuie luate pe inima goală" (Candrea, 1999: 73).

Concluzii. S-a realizat analiza dia-/sincronică a dubletului savant < lat. *stomāchus, i, m* cf. gr. *sthomakos* = < gr. *gaster, tris, f* „stomac", reprezentativ în terminologia tractului digestiv. Componentele dubletului savant < lat. *stomāchus, i, m* cf. gr. *sthomakos* = < gr. *gaster, tris, f* „stomac" sunt prezente în ambele terminologii – naţională şi internaţională. Componenta latină se înscrie în terminologia naţională; componenta greacă, de la care derivă elementul terminologic/ afixoidul ambipoziţional *gastro-, -gastríe, -gástru / gastero-* – în cea internaţională. Dubletul desemnează un segment anatomic, dar este prezent și în terminologia clinică, în denumiri de boli. În structura termenilor clinici, dubletul indică, în special, localizarea afecțiunii. S-au demonstrat, o dată în plus, avantajele afixoidelor formate în baza unităţilor lexicale savante.

Biblografie:

ANDREI, Nicolae, 1987, *Dicţionar etimologic de termeni ştiinţifici*, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti.

ARNAUDOV, George, 1979, *Terminologia medica polyglota en cinq langages*. *Latinum, русскиŭ, français, deutsch*, *Editio Medicina et Physcultura*, Sofia, Bulgaria.

BEJENARU, Vasile; BEJENARU, Galina, 1991, *Dicţionar medical rus-român*, Editura enciclopedică „Gh. Asachi", vol. I, vol. II, Chişinău.

CANDREA, Aurel, 1999, *Folclorul medical român comparat: privire generală, medicină magică*, Editura Polirom, Iaşi.

CANTEMIR, Dimitrie, 1986, *Istoria Ieroglifică,* Știința, Chișinău.

DAUZAT, Albert, 1938, *Dictionnaire étymologique de la langue française*, Librairie Larousse, Paris.

DVORETSKY, Iosif, 1976, *Latinsko-russkiy slovar'*, Izdatel'stvo Russkiy yazyk, Moskva.